

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 16 (Haziran/June 2024), s. 202-216.

Geliş Tarihi-Received: 15.04.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 18.05.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1468448

Oğuz Kağan'da Derin Ekoloji Açısından "Doğa ve İnsan"

"Nature and Human" in Terms of Deep Ecology in the Oghuz Kagan Epic

Muhammet ATASEVER*

Öz

İlkel zamanlardan modern zamanlara değin insanoğlu, hayat sürdüğü hemen her çağ ve mekânda, sair canlı ve cansızları; görece idare edilmesi, üzerinde söz söylenmesi, yönlendirilmesi ve yönetilmesi gereken nesnelere olarak görmüştür. Öteki olanları, hususendüstri Devrimi ile birlikte artan bir hızla kendi tasarrufunca kullanmış, evrende diğer varlıkların da söz hakkı ve temelde yaşam hakkı olduğunu unutmuştur. İnsanın bu egoist tutumu, sınırları yerküreyi aşan, uzay boşluğuna varan; hatta görece diğer gezegenlere dahi sıçrayan bir ekolojik çarpıklığı, kirliliği ve yok oluşu beraberinde getirmiştir. Ekoeleştiri, insanın benmerkezci tavrı ve neticelerine bir karşı çıkış hareketidir. Söz konusu itirazın temelinde ise; dünyamız, bünyesinde barındırdıkları ile bir bütündür savı yatar. Disiplinlerarası bir kuram olan Çevreci Eleştiriye göre varlık alemi, doğrudan yahut dolaylı olarak birbirleri ile iletişim hâlinindedir. İnsan, kendisini salt özne sayarak ayrıştırıp diğer yeryüzü sakinlerini kontrol altına alınması gerekenler gibi görüp ötekileştiremez. Yeryüzünde hacmi ile yer tutan her nesneyi; cinsiyet, ırk, sınıf ve tür ayrımına tabi tutmadan kabul etmenin ve kolektif yaşamın gerekliliğini savunan Ekoeleştirin edebî olana bakan penceresi Derin Ekoloji ise, esasen yazın dünyasında var ve var olacak yazınsal yaratmaların kâinata bakış açısı ve zikredilen yaratmalarda yerkürelilerin oturtulduğu konum ile ilgilenir. Derin Ekolojinin inceleme alanına giren ve işaret ettiği, ekosistem farkındalığı ile ortaya konan çağdaş edebî mahsullerin yanında, milletlerin kendi kadim kültürlerine ait yazılı ve sözlü halk anlatılarının, çevreci bilinç oluşturma adına, eğitimsel süreçlerde işe koşulup koşulamayacağı sorgulandığı bu çalışmada, canlı ve cansız hemen tüm varlığı kutsayan Oğuz Türkünün insan ötesine bakışı, Oğuz Kağan Destanı özelinde, Derin Ekoloji perspektifinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Kağan Destanı, ekoeleştiri, derin ekoloji, doğa, insan.

Abstract

Throughout history, spanning from ancient epochs to contemporary eras, humanity has consistently perceived both animate and inanimate entities as objects necessitating some degree of regulation, manipulation, and governance within the various contexts they inhabit. This inclination towards dominance has notably intensified with the advent of the Industrial Revolution, as humans increasingly exploited their surroundings for personal gain, often disregarding the inherent agency and entitlement to existence of other entities within the cosmos. This anthropocentric disposition has precipitated ecological imbalances, pollution, and the specter of extinction, extending its repercussions beyond terrestrial confines into the

* Öğr. Gör. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Rektörlük OZDK Türk Dili Bölümü, Kilis/Türkiye, e-posta: atasevermuhammet@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9633-8297.

realm of outer space and, conceivably, onto extraterrestrial bodies. Ecocriticism emerges as a counterforce against humanity's anthropocentric ethos and its resultant ramifications. Central to this dissent is the contention that our planet constitutes an interconnected entirety, inclusive of all its constituents. Environmental Criticism, an interdisciplinary framework, posits that the fabric of existence fosters direct or indirect interrelations among its elements. Consequently, human beings cannot divorce themselves as mere agents, relegating other denizens of the Earth to subordinate roles requiring oversight and dominion. Deep Ecology, a facet of Ecocriticism, serves as a literary conduit advocating for the imperative of communal coexistence and the unconditional acceptance of all entities inhabiting Earth's domain, transcending distinctions of gender, race, class, and species. Primarily concerned with the literary milieu, Deep Ecology underscores the perspectives embedded within extant and prospective literary works, contemplating humanity's role within the cosmic narrative and its portrayal therein. This study investigates the potential integration of written and oral folk narratives from ancient cultural traditions into educational frameworks aimed at fostering environmental consciousness. In addition to contemporary literary works foregrounding ecosystem awareness, Deep Ecology provides a critical lens through which to analyze and elucidate pertinent themes. Specifically, the perspective of the Oghuz Turk, characterized by a reverence towards virtually all animate and inanimate entities, transcending human-centric boundaries, is examined within the purview of Deep Ecology, with particular emphasis on the Oghuz Kagan Epic.

Keyword: Oghuz Khan, ecocriticism, deep ecology, nature, human.

Giriş

Otonom araçlar, yanımızdan bir an ayıramadığımız akıllı cihazlar ve son günlerde çokça tartışılan, tartışıldıkça da gelişen yapay zekâ nesnesi, modern insanı yegâne varlık konumuna taşırken, insanın yarattığı ekolojik tahribat artmakta, uzay boşluğu; hatta gezegenler dahi onun çöplüğüne dönüşmekte, küresel ayak izi dünya sınırlarını aşan monist insan¹ ortaya çıkmaktadır. Esasen insanoğlunun doğada ortaya çıkardığı çarpıklığı, çağımızdan çok daha gerilere götürmek mümkündür. İlk cinayet, sebepsizce kesilen ilk ağaç, düşünülmeden öldürülen ilk hayvan ve sair eylemleri, onun kendi türünü dahi sömürebildiğini, dışlayabildiğini ve tahakkümü altına alabildiğini gösterir.

Bilim, felsefe ve insan haklarının gelişmesi, her ferdin bir birey olarak seküler haklara sahip olduğu düşüncesi, onun bu bencilce davranışını ve iktidarını devirmiş gibi görünse de; hususen aydınlanma çağı ile birlikte, içinde doğaya karşı bir güç bulan insan, bu defa daha dün kendisi için bilinmezliklerden ibaret, kandil emsali gökte asılı duran yıldızlara, gezegenlere varıncaya kadar tüm evreni yönetme hakkı ile birlikte onun üstünde tek söz sahibi, salt öznenin kendisi² sair varlıkların ise nesne olduğunu iddia etmeye başlar.

Onun iddiası neticesinde ortaya koyduğu eyleminin sebep olduğu küresel yıkım yahut Wallace'ın deyimi ile ortaya çıkan "tuhaf ekoloji" (2018, s. 181-198)'nin önü alınmaz ise birçok araştırmacıya göre evren bir bütün hâlinde insanı da içine alarak geri dönülmez bir yola girecektir.³ Yapıp ettikleri ile evrendeki çarpıklığın tek müsebbibi olan insan, özlenen ve beklenen düzenin tesisi için de tek çözüm anahtarı olarak durmaktadır.

Yakın bir tarihte "MybodyMychoise"⁴ sloganı ile dünyada ilk defa Fransa'da anayasal güvence altına alınan kürtaj hakkı ile kendinden olana dahi söz ve yaşam hakkı tanımayan insanın evrildiği nokta düşündürücü bir hâl almıştır. Sözde "garanti edilmiş

¹ Kendisini "özne" kabul eden insanın; benliğinin, kendisinin, türlerin, kuramların ötesinde yaşam tasavvuru ve posthümanizm tartışmaları için bk. Braidotti, 2018; Peksoy, 2022, s. 1382-1395.

² "Özne" kavramına Jacques Lacan'ın farklı bir perspektiften bakışı için bk. Hitchcock, 2015, s. 249-260.

³ Konu ile ilgili farklı fikir, bakış ve tartışmalar için bk. Oppermann, 2012; Garrard, 2017; Asimov, 2018, s. 37-41; Yolcu, Aça, 2019, s. 861-871; Çelik, Ortakçı, 2019; Çelik, 2019, s. 54-68; Nelson, 2019, s. 85-111; Toadvine, 2019, s. 113-127; Malçok, 2018, s. 143-166; Kalaycı, 2018, s. 81-96; Peksoy, 2018, s. 97-106.

⁴ Benim bedenim, benim kararım!

özgürlük" adı altında çağdaş dünyaya kazanılmış bir zafer olarak pazarlanmaya çalışılan mevzu bahis durum, henüz doğmadan ötekileştirilen -tam bir tabirle- ağzı var dili yok maktullerin hayat hakkı adına konuşması gereken çevreci akıl ve vicdanın, öncelikle kimliksiz bıraktığı kendi türü adına, katetmesi gereken yolun oldukça uzun ve meşakkatli olduğunu gösterir bir vesikadır.

Ekoeleştirinin dikkat çektiği; insan faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan "ekolojik çarpıklık, küresel ısınma, iklim değişikliği" gibi evrensel sorunlara, salt bilim ile çözüm bulunabilir mi? Yahut bunun da ötesinde çevre bilinci kazandırılabilir mi? Bu sorulara yanıt vermek ancak ekosistem farkındalığının yaygın ve bilinçli bir fiil olmasını; meyvelerini, bilimsel manada çıktılarını görmeyi lüzumlu kılar.

Bu bağlamda, kısır kavram tartışmalarını bir yana bırakıp, müsbet neticelerini beklediğimiz çevreci hareket, ananevi tenkide bambaşka bir boyut getirir ve insan odaklı edebî eleştirinin yerine tabiat merkezli bir bakış tarzını yeğler ve ekolojik sorunlar hakkında farkındalık yaratmaya gayret eder. Edebî olanın çevreci eleştiri ekseninde değeri yahut değersizliği aşamasında ise karşımıza Derin Ekoloji çıkar. İnsan merkezli bakışı ve insanın tabiata karşı kurmaya çalıştığı üstünlüğü reddeden Derin Ekoloji, insanın doğada bıraktığı onarılması belki de imkânsız hasarın, çevreci bir bilinç ile ortaya konan edebî eserler vasıtasıyla giderilebileceğini ve çevreci bilincin özellikle gelecek yeni nesillere aşılanabileceğini iddia eder. Bu amaç ile yeni çevreci anlayışa uygun eserlerin ortaya konmasını, incelenmesini ve eğitimsel anlamda işe koşulmasını salık verir.

Oğuz Kağan Destanı'na Derin Ekoloji⁵ açısından bakılan bu çalışmada, muasır metinlerin haricinde, milletlerin kültürlerine mal olmuş ölümsüz eserlerin⁶ ekolojik farkındalık yaratmada kullanılıp kullanılmayacağı sualine cevap aranırken, doğa-insan bağlamında tam bir sentez yaşam tesis etmeyi başarabilen, bilhassa göçer evli⁷ kadim Türk milletinin zikredilen perspektiften tabiata bakışı yansıtılmaya çalışılmıştır.

Doğa ve İnsan

Oğuz Kağan Destanı'nda, işlenerek çeşitli amaçlar için kullanılan madenler ve taşlar, tabiat ve insan ilişkisi açısından göze çarpan ilk unsurlardandır. Oğuz Kağan'daki bu değerli taş ve madenler üç kısma ayrılır. Kağan, eşleri ve oğullarına ait olan kut, statü ve ayrıcalık temsil edenler; yakut, altın, gümüş, inci gibi diğer mücevherat ve paralar; kıymete haiz olmakla birlikte mücevherattan sayılmayacak olan demir ve bakır.

Sınıflandırmada birinci kısma ait en önemli maden altındır. Ormanda gergedanı tuzığa düşürmek için ayı avlayan Oğuz, ayıyı hanlara mahsus hanlık altın kuşağı ile bir ağaca bağlar (Ögel, 2014a, s. 132). Benzer biçimde, Antakya'yı fethettikten sonra şehre girer, altından bir taht koyarak üzerine oturur (Togan, 1972, s. 33); oğullarının fetihlerdeki başarıları ve sözünü dinledikleri, olgunluk ve saadet belirtileri gösterdikleri için tertiplettiği toyda her oğluna bir altın kürsü verir (1972, s. 38-39). Altın tahta, kut sahibi Oğuz'un, kürsülere ise oğullarının oturması hakan ve veliahtlarının statülerini işaret eder. Nesnelere altın olması da oturan kimsenin halk nezdinde makamını belirtir mahiyettedir.

Oğuz'un ikinci eşinin dişlerinin, parlaklığı yönünden inciye benzetilmesi (Ögel, 2014a, s. 134), inciye de diğer taşlardan madden ve manen ayırır. İnci hem bir taş hem de

⁵ Oğuz Kağan Destanının ve Oğuznâmelerin Türk Kültürü bağlamında değeri, tahlili ve kronolojisi için bk. Kaplan, 1979; Köprülü, 1980, s. 48-54; Tanyu, 1980, s. 35-40; Gökalp, 2007, s. 147-152; Koca, 2011, s. 455-487; Ögel, 2014a, s. 129-418; Ercilasun, 2007, s. 550-563; Ercilasun, 2019, s. 36-45,645-655.

⁶ Orhun Abidelerindeki Türk Biyoetiği için bk. Çelepi, 2020, s. 5-18. Dede Korkut Boylarına ekoeleştiril bakış için bk. Kaya, 2021, s. 31-43; Bütüner, 2021, s. 433-448. Türk halk anlatılarına tabiat ve çevreci eleştiri bağlamındaki çalışmalar için bk. Elçin, 1993; Kabak, 2018, s. 36-47; Somuncu, 2023, s. 187-207.

⁷ Türk destanlarında göç olgusu için bk. Arvas, 2012, s. 215-226.

bir hayvandan elde edilmesi yönüyle ekolojik olarak da önemlidir. Bu kısımda güzellik unsuru olan dışın benzetme öğelerinin doğadan seçilmesi insan ve doğa birliği manasında kıymetlidir.

Oğuz'da hususi eşyalar sınıfına girebilecek dikkati çeken en önemli âletler ok ve yaydır. Başlangıçta hayvan avlamaya yarayan bu nesnelere daha sonra bir cihangirlik ve akıncılık timsali olur (Kaplan, 2006, s. 84).⁸ Oğuz'un vefatından önce ilahî bir işaret ile yaptığı taksimatta,⁹ ortaya çıkan altın yay ve üç gümüş ok Oğuz boylarının kaderini belirlemiş, Türk devlet teşkilatını şekillendirmiş; hatta devletlerin kurulmasına yıkılmasına sebebiyet vermiştir. Bu paylaşımından kasıt, yay (Bozoklar-ordunun sağ tarafı-büyük oğullar) hükümdar, ok (Üçoklar-ordunun sol tarafı-küçük oğullar) ise ona tabi bir elçidir (Ögel, 2014a, s. 144; Togan, 1972, s. 48; Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 39-41). Yayın; cihan hâkimiyeti, hâkim güç sembolü sayılmasının yanında Kaplan, oğullarına "ok gibi olun" öğüdünü veren Oğuz'un aslında onları kullandıkları vasıta âletle aynileştirdiği vurgular (2007, s. 15). Araçla bir olma düşüncesi Derin Ekoloji için kıymete haizdir, çünkü insan bir kez daha Oğuz Kağan'da evrenden ayrılmaz. Hatta bu anlamda insanoğlunun yaşamına sair nesnelere şekil ve yön veriyor denilebilir. Destanda ayrıca hanlık alameti sayılan ok ve yaylar, muhataplarına açık ve/veya örtük bir mesajdır. Oğuz'un kudretinin bir aracı olarak beyleri, gittikleri yerlere ondan aldıkları iki altın uçlu ok ve yayını götürürlerdi; böylelikle hürmet görür, kapalı kapıları açarlardı (Togan, 1972, s. 27).

Destanda Oğuz ve ondan sonra gelen padişahlar, Oğuz'dan miras kalan altın evi büyük toylarda kurarlar. Oğuz, akrabaları ile savaşta galip geldiğinde, elli yıl kadar süren seferden yurda dönünce altın evin kurulmasını emreder ve orada toy yapar. Tahta geçen Tuman Han, atalarından kalan altın evi kurdurur (Togan, 1972, s. 20,47,61). Evlerin mahiyeti hakkında bir bilgi verilmez; ancak önemli zamanlarda kurulması, altın olarak vasfedilmesi, hanlar tarafından kurdurulup yine miras olarak diğer hanlara geçmesi, altın evin bir hanlık-kut alameti olma ihtimalini güçlendirir. Oğuz Kağan'ın oğulları arasında ülkeyi üleştirmek için yaptığı toyda bütün ağaçların dışını altın kaplatması da altının statü gösteren bir maden olduğuna işaret eder (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 40). Ağaçların lâl, yakut, zümrüt, firuze ve inci ile süslenmesi (1974, s. 40) ise ağaç kültürüyle ilişkili bir inanma, kutsama yahut bir nevi kansız kurban olabilir. Çevreci eleştiri yönünden doğayı kutsama, doğayı kendisi ile birlikte süsleme, onu onore etme gibi türlü yansımaları ile insan evrendeki varlıkları kendisi ile mutlak manada eş tutar.

Oğuz sefere yol alırken kime ait olduğu ve kim tarafından yapıldığı müphem olan bir ev daha belirir. Gümüşten pencere, altından duvarlı, demirden çatısı olan bu kapalı evin nitelikleri hakkında da bir bilgi verilmediği görülür (Ögel, 2014a, s. 140). Yalnız bu ev, bir Oğuz boyunun ad almasına vesile olur: Oğuz, mahir bir beye evin kapısı açması için emir verip yoluna devam ederken beyin adını da "Kalaç" olarak münasip görür (2014a, s. 140).

⁸ Türk boylarında avlanma törenleri ve mahiyeti ile ilgili bk. Roux, 2011, s. 226-231.

⁹ Oğuz Kağan'ın veziri Uluğ Türük rüyasında doğudan batıya uzanan altın bir yay ve kuzeye doğru kanatlanmış üç gümüş ok görülür (Ögel, 2014a, s. 143). Rüyada işaret edildiği üzere avlanmak için doğuya giden Oğuz'un üç oğlu -Gün, Ay, Yıldız- som altından bir yay bulur ve babalarına takdim ederler, babaları yayı üçe bölüp oğulları arasında üleştirir (2014a, s. 144). Batıya giden üç oğlu -Gök, Dağ, Deniz- ise üç gümüş ok bulup babalarına verirler, Oğuz okları oğullarına pay eder (Bang, Rahmeti, 1970, s. 13). Resideddin Oğuznamesi'nde durumun ortaya çıkışı şöyledir: Oğuz'un altı oğlu tesadüfen buldukları altın bir yay ve üç altın oku paylaşırması için babalarına getirirler. Oğuz yayı üçe parçalayıp üç büyük oğluna, üç oku da üleştirip üç küçük oğluna verir. Yay alanlar "Bozoq" -parçalamak, bozmak demektir- ok olanlar ise "Üçoq" -üç tane ok demektir- olsun diye karar verir (Togan, 1972, s. 48). Ebulgazi Oğuznamesi'nde ise Oğuz Kağan altın yay ve altın üç oku maiyetinden birine verip gün doğusu ve gün batısına gömdürür, olayın devamı aynı şekilde neticelenir (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 39-41).

Altından sonra gelen metal gümüştür. Oğuz'un üç oğlunun bulduğu türlü anlamlara gelen üç gümüş okun dışında, Kalaç boyunun isim aldığı evin gümüşten penceresi ile birlikte Oğuz'un son kurultayında, Ebulgazi Oğuznamesi'nde Kün Han zamanında, han çadırının sağ ve sol yanlarına kırk kulaç direklere koydurulan altın tavuğun yanında bir de gümüş tavuk vardır (Ögel, 2014a, s. 144-145; Togan, 1972, s. 48; Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 39-44). Kaplan'a göre, altın ve gümüş tavuklar eski dine bağlı bir sanat anlayışını yansıtıyor olabilir. Zira Orta-Asya'da eski Türk mezarlarında altın ve gümüşten çeşitli hayvan şekilleri ihtiva eden eserler bulunmuştur (2007, s. 17).

İkinci kısma dahil olabilecek taş ve madenlerin başında çok defa konu olan altın gelir. Onun yanında farklı taş, maden ezcümle mücevherler de anlatıda kendisine yer bulur. Oğuz Kağan'ın fermanına baş eğişin bir göstergesi olarak Altın Kağan ve Urum Bey'in kardeşi Uruz Bey'in oğlu, elçileri ile birlikte Oğuz'a en nadir yakutlar, altın, gümüş, inci ve mücevherler ile birlikte biatlerini sunarlar (Ögel, 2014a, s. 135,137-138). Oğuz'un aygırını bulup getiren beye çokça mücevher vermesi (2014a, s. 140) taşların hediye, bağış, ödül olarak da verildiğini gösterir.

Biat, aidiyet ve nedamet gibi manaları da içeren bu nesnelere savaş için de bir sebeptir. Oğuz, Çürçed Hanın çok büyük otlaklarını, Barkan ilini; altın, gümüş ve sayısız mücevherlerini ele geçirmek için savaşır (Ögel, 2014a, s. 140,142). Altın paradan sonra gümüş para pahası ile ikinci sıradadır: Destanda, Merdan adlı yönetici zarar eden tacire yüz bin gümüş para bağışlar (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 38).

Tarih açıp tarih kapayan, Türk destanlarında, Türk tarihinde ve Türk kültüründe, Türkün ülküsüne giden yolda onun önünü açan demir,¹⁰ Oğuz'un av avladığı, kuş kuşladığı metallere biridir: "Öldürdü kargım onu, çünkü bu bir demirdi!" (Ögel, 2014a, s. 132). Oğuz'un erlerin kargılarının demir olduğu da Oğuz'un verdiği toyda, yaptığı konuşmadan anlaşılır (2014a, s. 135). Kalaç boyunun ad aldığı evin çatısı da demirdendir (2014a, s. 140).

Demirin akabinde Oğuz'un avda kullandığı bir diğer metal bakırdır: "Ok, yay öldürdü onu, çünkü bu bir bakırdı!" (Ögel, 2014a, s. 132).¹¹ Demir Kazığı tarafı Ulu Dağ ve Kçük Dağ'ın bakır menbaı (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 56) olarak destanda verilmesi demirin yanında bakırın da özel bir metal olduğunu neticesine götürür.

Madenler yalnızca maddiyattan ibaret değildir, onlara bir kutsiyet de atfedilir; o toprağın insanlara sunduğu hediyelerdendir. Toprak kültü¹² ekseninde bakılacak olursa, yağız yer ile birlikte üzerindeki ve içinde bulunanlar da ruha¹³ sahip ve kutsaldır.

Oğuz Kağan'da astral unsurlar da yeryüzü ve altında yer alan sair maddeler gibi mana ve kıymet arz eder. Destanın başında göz aydınlığı, renk ve ışık kavramları ile doğumu anlatılan Oğuz'un annesinin yahut babasının ay ile ilintili olması, Oğuz Kağan'ın yüzünün renginin göğe teşbih ile verilmesi -"Gömgök, gök mavisiydi, bu oğlanın yüz rengi" (Ögel, 2014a, s. 131)- ilk eşinin aydan ve güneşten daha parlak bir ışık ile gökten tevellüt etmesi; eşine ait güzellik unsurlarının ay, güneş, Kutup Yıldızı, gök yüzünden geldiğine inanılan ateş ile verilmesi; göksel olayların cereyanının, eşinin hüznü ve mutluluğu gibi duygu durumuna bağlanması -"Bir ben vardı başında, ateş gibi ışığı, / Çok güzel bir kızdı bu, sanki Kutup yıldızı! / Öyle güzel bir kız ki, gülse gök güle durur! / Kız ağlamak istese, gök de ağlaya durur!" (2014a, s. 133)- ikinci eşinin gözünün göğe

¹⁰ Ergenekon Efsanesi bağlamında demirden dağlar, demir ve demircilik ile ilgili bk. Ögel, 2014a, s. 65-80.

¹¹ Bakır olarak verilen kelimenin okun hızını anlatan *rüzgâr* kelimesi olabileceğine dair bk. Pelliot, 1995, s. 32.

¹² Toprak kültü için bk. Günay, Güngör, 2009, s. 78-80; Roux, 2011, s. 138-143.

¹³ Türklerde ruh fikriyatı ve animizm için bk. Roux, 2011, s. 165-177; Chidester, 2021, s. 427-433. Totem ve ongon meselesi için bk. Kafesoğlu, 2011, s. 285-287.

benzetilmesi, hatta Tanrı kızı olarak vasıflandırılması -"Gözü gökten daha gök, bu bir Tanrı kızıydı." (2014a, s. 133)- kozmik dünya¹⁴ ile ilişkilidir.

Oğuz'un evlatlarından dördünün adı da kozmik öğelerdir. Oğuz'un Göğün Kızı ile evliliğinden üç oğlanı çıkar, onlara "Kün, Ay, Yultuz" (Bang, Rahmeti, 1970, s. 19) adları verilirken; Yerin Kızı'ndan olan üç oğlundan birine ise "Kök" adı verilir (1970, s. 20). Resîdeddin Oğuznamesi'nde de bu isimlendirme değişmez, Oğuz'un altı oğlu olur ve dört büyük oğlunun isimleri büyükten küçüğe doğru Kün, Ay, Yulduz ve Kök'tür (Togan, 1972, s. 33).

Bilinen ve yaşayan en eski Türkçe kelime "Tengri" dir ve Gök¹⁵ Tanrıyı tanımlar (Roux, 2011, s. 114). Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz'un doğumundan başlayarak; Oğuz'un oğullarından birinin adının "Kök" konması, eşinin gökten inmesi, teşbihlerin gök ile verilmesi, Oğuz'un yol başçısı kurdun gök yeleli olması, Oğuz'un ömrünün nihayetinde Gök Tanrı'ya borcunu ödemesi, kendi ve soyunun kutunu Gök Tanrı'ya borçlu olması gök kelimesinin türlü tezahürleridir.

Gök, aynı zamanda Oğuz Kağan'ın Oğuzlara koyduğu hedefte devletin/ilin çadırıdır. Bu uçsuz bucaksız yurdun bayrağı ise güneştir (Ögel, 2014a, s. 135). Türk damgalarında en çok kullanılan kozmik unsur güneş (Gülensoy, 1989, s. 45-49) ve ay diğer bazı gök cisimleri gibi Türkler için bir kült¹⁶ haline gelmiştir. Oğuz'un hedefine güneşin doğup battığı, güneş ışığının ulaştığı yerleri koyması, bir gök cismini hayatın akışını değiştiren bir konuma getirir. Oğuz Kağan ve oğlu Kün Han zamanında güneşin doğup battığı her yer nihayetinde ele geçirilir (Togan, 1972, s. 53).

Yön tayin etmede de astral unsurlar etkindir. Tatar halkı Hitay'ın demir kazık tarafında Çürçüt (Çürçet)'te oturur (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 30); Lekmir, Behar'ın gün doğuşunda yer alır (1974, s. 37); Lektuni, Lekmir'in demir kazık (kutup yıldızı) tarafında yer alan bir şehirdir (1974, s. 37).

Gök ve yer ilişkisi ekseninde değinilmesi gereken bir diğer unsur, taşıyana ve kullanana ayrıcalık, üstünlük, kutsallık sağlayan yada taşıdır. Çeşitli doğa olaylarını -kar, yağmur, fırtına, dolu, sis, bulutları dağıtmak- harekete geçirmek ve/veya durdurmak; yardım, ödül yahut cezalandırma amaçlı "yatıcı" tarafından kullanılan yada/yağmur taşının hayvanların midesinde bulunan bir salgıdan yahut kafalarından çıkan bir madde olduğu kabul edilmekle beraber; yada taşının meteorit olduğu görüşü de yaygındır (Roux, 2011, s. 98-102); Pelliot aynı görüşte olmakla beraber taşa panzehir taşı (1995, s. 52) der ki bu yada taşının bir de sağaltıcı, şifa verici etkisi olduğunu gösterir. Türkmenler arasındaki yaygın bir efsaneye göre, Dede Korkut esasen "yağmurcu" dur; onun saygın bir kişi olması buna dayandırılır (Gökyay, 1968, s. 435). Türk destanlarında -olağanüstü bir vasıf olarak- bir şamanmışçasına, yadacı bir destan kahramanı görmek (Şimşek, 2021, s. 146), günümüzde ise taşın büyüülü etkisine bağlı inançlara rastlamak (Yolcu, 2018, s. 92-93) mümkündür.

Bozkır Türk topluluğunun asıl dininin Gök Tanrı Dini olması (Kafesoğlu, 2011, s. 295);¹⁷ yüce ve kutsal kabul edilen söz konusu varlıklara karşı duyulan derin saygı; duayı, kurbanı, dinsel tören olan ritleri gerektiriyordu (Tezcan, 1996, s. 120). Tarihi seyrin

¹⁴ Oğuz Kağan'ın doğaüstü yansımaları için bk. Özarslan, 2012, s. 184-198.

¹⁵ Türklerde gök tasavvuru, gök ile yeryüzü arasındaki iletişim ve Tengri, Gök Tanrı Dini ile ilgili bk. Tanyu, 1980, s. 1-25; Roux, 2011, s. 114-126,148-154; Kafesoğlu, 2011, s. 295-301; Ögel, 2014b, s. 183-227; Mustafayeva, 2022, s. 414-434.

¹⁶ Kült kavramı için bk. Artun, 2014, s. 117-136; Güneş ve ay kültü için bk. Günay, Güngör, 2009, s. 70-71; Ögel, 2014b, s. 235-257.

¹⁷ Geleneksel/Eski Türk Dini için bk. Küçük, Tümer, Küçük, 2009, s. 109-136; Moldabay, Azmuhanova, 2019, s. 894-901.

değişiminde, yönleri belirlemede, benzetmelerde, çocuk isimlendirmelerinde, hayatın şekillenmesinde astral unsurların ciddi tesiri gösteriyor ki yine göğe ait yahut ondan neşet eden astral öğelerin/gökcisimlerinin kullanılması kozmik unsurların kültleşmesi¹⁸ ile ilgilidir.

Gök ve yerin kutsiyeti "anam yer, atam gök" esasını doğururken; Gök Tanrı erkek, yer ise dişi telakki edilmiştir (Ülken, 2007, s. 29-31). Bu sebeptendir ki Türkler Gök Tanrı'ya ibadet ederken onun yarattığı; hatta onun bir parçası olarak düşündükleri yeri ve onun üzerinde var olanları da -yer su- kutsamışlardır.¹⁹ Türk fikriyatı her ne kadar gök, yer biçiminde evreni iki parça olarak görmüş olsa da onların birbiri ile münasebetini koparmamış, inanma-ritüel²⁰ ve ayinlerinde bu birlikteliği göstermişlerdir.

Oğuz Kağan'da yere ait unsurlar, tesirleri ve onların etrafında şekillenen inanmalar da²¹ oldukça geniş bir yer teşkil eder. Bu unsurlardan henüz anlatının girişinde göze çarpan ilk unsur ateştir. Oğuz Kağan'ın ağzı ve benzi, renk²² yönünden ateşe benzetilirken -"Kıpkızıl ağzıyla, ateş gibiydi benzi."- Oğuz'un ilk eşinin alnındaki ben de parlaklığı yönü ile ateş ile verilir: "Bir ben vardı başında, ateş gibi ışığı" (Ögel, 2014a, s. 131,133). Ateşin metaller ile olan bağlantısı, pişirme ögesi olması, ateşin maddi ve manevi sağaltıcı etkisi, Türk tefekküründe ateş kültürünü²³ doğurmuştur. Ateşin kutsal ocak ve aile ile olan bağı da bu anlamda önemlidir. Ateş her ne kadar kutsansa da diğer kültler gibi tapınma vasıtası değildir. Onun nesnesine gösterilen bir saygı vardır.

Oğuz'un yağız yer ile en ciddi münasebeti, ikinci eşini ormanda avlanırken gölün ortasında bir tek ağacın kovuğunda gördüğünde olur. Gözleri gökten daha mavi, saçları ırmak dalgası, dişleri ise inci tanesi gibi olan bu kızın güzelliği görenleri öldürecek, tatlı sütü kızıma çevirecek kadar büyüleyicidir (Ögel, 2014a, s. 134). Oğuz'un gönülden sevip elinden tutup aldığı, günler ve gecelerden sonra gözleri parlayan bu kızdan -Yerin Kızı- üç erkek çocuğu olur, bunlardan ikisine doğaya ait varlıkların "Tag, Tengiz" (Bang, Rahmeti, 1970, s. 20) isimleri verilir. Reşideddin Oğuznamesi'nde de Oğuz'un altı oğlu olur, iki küçük oğlunun adı Taq ve Tengiz'dir (Togan, 1972, s. 33). Ercilasun'a göre, Oğuz ve iki eşinden olan oğulları adları ile ortaya çıkan motifler, Türklerin kâinatın yaratılışı hakkında ilk inanışlarının çok değişmiş olarak destana yansımalarıdır (2007, s. 450).²⁴

Aydan ve güneşten daha parlak gökten bir ışık şeklinde düşen Göğün Kızı ile evlenen Oğuz, sanki gezegenler ile bir akrabalık bağı tesis ederken; onun ağacın kovuğunda gördüğü ve Tanrı kızı olarak vasıflandırılan Yerin Kızı ile evlenmesi adeta tabiat ile bir olması demektir. Derin ekoloji bağlamında bu insanın doğa ile aynileşmesi, doğadan ayrışmaması, doğa ile kendi arasında hiçbir ayırım gözetmeden hemhâl olabilmesi demektir. Türkün bu tefekkür anlayışı, çevreci eleştirinin dahi çok ötesinde konumlandırılabilir. Oğuz Kağan'ın olağanüstü/mitik evlilikleri gösteriyor ki sair inançlarda olduğu gibi kadın, erkeğin bir parçası değildir, ayrı yaratılıp Tanrı tarafından yeryüzüne indirilerek Oğuz Kağan'a eş olmuştur.

¹⁸ Yıldız kültü için bk. Günay, Güngör, 2009, s. 71-72; Roux, 2011, s. 129-138; Ögel, 2014b, s. 229-233;259-275.

¹⁹ Tanrıyla ilintisi bulunan mistik güçlerde de kut olabileceğine dair bk. Çeribaş, 2021, s. 1185-1206.

²⁰ Ritüel için bk. Rappaport, 2006, s. 299-308.

²¹ Eski Türk İnancında tabiat kuvvetlerine inanma fikri için bk. Kafesoğlu, 2011, s. 290-292.

²² Türk kültüründe renkler ve anlamları için bk. Albayrak, 2010, s. 47-56.

²³ Ateş kültü için bk. İnan, 2006, s. 65-71; Günay, Güngör, 2009, s. 76-77; Ögel, 2014b, s. 627-671.

²⁴ Önce güneş, ay ve yıldızların bulunduğu uzay yaratılmıştır. Bunda Gökta'nın rolü vardır. Daha sonra gök, dağ ve denizin bulunduğu yer yüzü yaratılmıştır; bunda da Yer-su tanrısının rolü vardır (Ercilasun, 2007, s. 450).

Türkün düşünce dünyasında su kültürü²⁵ ekseninde deniz, göl ve akarsulara özünde suya da tazim vardır. Oğuz'un bir oğlunun adının da Deniz olması önemlidir. Su, temizlik, saflık manalarına gelirken canlılığın devamı için hayati önem taşır. Cihan hâkimiyeti düşüncesine sahip Oğuz, Tanrı'dan yurdunun ırmak ve denizlerle dolmasını (Ögel, 2014a, s. 135) bu sebepten ister. Anlatıda birçok göl, deniz ve akarsu isimleri ile türlü sebeplerle zikredilirken, Pelliot'un Rıza Nur'dan aktardığı bir kısım, Ögel'in günümüz Türkçesi²⁶ ile farklı ve kıymetli bir aktarma görünüyor; "Çatışma ve heyecan öyle bir vahşete ulaştı ki İtil ırmağının suyu kıpkırmızı bir atar damar gibi oldu" (1995, s. 64) cümlesinde benzetme sair cansız yahut canlılardan insana değil; insandan sair varlıklara tersi bir yönde oluyor. Benzetme kahir ekseriyetle zayıf olandan güçlü olana doğru olur. Benzetme yönünün değişmesi günümüzde mutlak iktidar sahibi görülen ve/veya özne kabul edilen insanın, Oğuz Kağan Destanı'nda diğer varlıklardan farkının olmadığını ispatlar niteliktedir.

Destanda yere ait bir diğer unsur da topraktır. Tanrı Teâlâ meleklerle, topraktan insanı yaratıp can vereceğini söyler ve yeryüzündeki tüm topraklardan Hz. Âdem (as)'i yaratır (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 20). İslâmiyet'i kutsal bir rüya yolu ile seçen Oğuz bunu bilir. Dimeşq'te iken Hz. Âdem (as)'in mezarının orada olduğunu işittiğinden Mekke ve Medine'ye elçi gönderip oradan bir miktar toprak getirir ve bu toprağı vücuduna sürüp Tanrı'ya şükreder (Togan, 1972, s. 41). Toprağı bedenine süren Oğuz hem atası Hz. Âdem (as)'i yad eder hem de özüne dönerek toprak ile bir olur.

Toprak, Azerbaycan toprağı ve adının belirmesinde de karşımıza çıkar. Oğuz Kağan, Ucan'da iken bir etek toprak getirip yere dökünce bütün askerler de birer etek toprak getirip aynısını yaparlar ve büyük bir tepe oluşur. Bu tepeye Azerbaynân derler ki Azer Türk dilinde yüksek, baynân ise zenginlerin, uluların yeri demektir. Azerbaycan'ın adı buradan gelir (Togan, 1972, s. 30).

Topraktan geldiğini ve özünde toprak ile bir olduğu kabul eden Oğuz boyları, kendilerini ağaç ve ormandan ayrı düşünmez. Yaşam ile ağaç arasında sıkı bir bağ vardır. Oğuz, ikinci eşini ağaç²⁷ kovuğunda bulur. Aynı düşüncenin bir tezahürü olarak Qıl-Barak seferinde Oğuz'un askerlerinden birinin karısı, içi oyulmuş bir ağaçta çocuğunu doğurur (Togan, 1972, s. 26; Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 31-32).

Oğuzlar nesillerini, ağacın neşet ettiği toprağa düşen tohum gibi addeder. Uruz Beğ neslini tohum kelimesi²⁸ ile Oğuz'a bağlayıp Oğuz'dan bağışlanma ve himaye diler (Ögel, 2014a, s. 137-138). Savaşta Oğuz'a karşı durup yenilen akrabaları da onunla aynı soydan olduklarını doğaya teşbih ile verirler: "Biz senin aslından ve soyundanız; aynı kökten türeyen dal-budaklarınız ve onların yemişleriyiz." (Togan, 1972, s. 20). Soyunu sürdürme, kut sahibi olma ile ağacın gövdesi ve dalları arasındaki bağlar, İslamî varyantlarda bir rüyada belirir. Keraküçi Hoca'nın oğlu Toqsurmuş İçi (Elçi?), rüyasında göbeğinden sağlam gövdeli ve pek çok dal budaklı tepesi göğe ulaşan -asılları yerde dalları gökte- üç ağaç çıktığını görür. Amiran Kahin ise ona rüyayı ve sırrını kimseye anlatmaması gerektiğini, üç oğlunun da padişah olacağını söyler (Togan, 1972, s. 73; Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 77).

Türk boylarının menşe efsanelerinde olduğu gibi Oğuz Kağan'da da ağaç -bir kült tesis edecek kadar- önemli bir yer tutar (İnan, 2006, s. 65). Türk damgalarında en çok

²⁵ Su kültürü için bk. İnan, 1998, s. 253-259; Günay, Güngör, 2009, s. 77-78; Roux, 2011, s. 143-147; Ögel, 2014b, s. 407-538.

²⁶ "Bu vuruşma, dögüşme, öyle yaman oldu ki, / İdil-Müren'in suyu, kıpkızıl kanla doldu!" (Ögel, 2014a, s. 137).

²⁷ Uygurların Türeyiş Efsaneleri bağlamında ağaç için bk. Ögel, 2014a, s. 81-128.

²⁸ Konu ile ilgili bk. Pelliot, 1995, s. 72.

kullanılan yersel unsur hayat ağacı da (Gülensoy, 1989, s. 50-52)²⁹ orman ve ağaç kültürünün³⁰ fikri tezahürüdür. Bu kült, İnan'a göre ilkel toplulukların orman mahsulleri ve avcılıkla geçirdikleri dönemin hatırasıdır (2006, s. 62). Oğuz Kağan'da da görüldüğü gibi ağaç ve orman kültürünün toprak kültüründen baskın olması; topraktan yaratılma anlatılarının ağaçtan türeme mitlerinden görece az ve sönük olması, Türklerin mitik anlatı dönemi tamamlanmadan epik anlatı dönemine geçmelerinde (Enveri, 2018, s. 98-99) aranabilir. Türk kültüründe, ilk insanın dalsız budaksız bir ağaçta bitirilen dokuz daldan yaratılması, toprak ya da balçıktan yaratılışını anlatan mitik öykülere nazaran daha orijinal bir özellik arz etmesi (Aça, 2008, s. 40)³¹ bu açıyla değerlendirilebilir.

Ağaç ve onun parçaları, ad alma ve adlandırma olduğu gibi günümüze kadar devam eden ve tarihe yön veren Oğuz boylarının teşekkülünde de rol alır. Oğuz, bir ağacın kovuğunda doğan çocuğa "Qıpçaq" adını koyar. Kıpçak, Türk dilinde içi çürümüş ve oyulmuş ağaca denir ki bu çocuktan gelen nesiller de sonraları bu isimle anılır olur (Togan, 1972, s. 26; Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 31-32). Bu paralelde Oğuz Kağan'ın torunları-Oğuz'un 24 kolunu teşkil edecek beylerin birinin adı Salur, çomakla harbeden demektir (Togan, 1972, s. 51). Tuman Han'ın oğlu, kızdığı arkadaşını tikân (diken) ile öldürünce Tuman Han, oğlunun adını Tiken Bile Er Biçken Qayı Yavqu Han (diken ile adam biçen) koyar (1972, s. 60). Ebulgazi Oğuznâmesi'nde ise dut kazığı ile vurur ve babası adını Kanlı Yavlı koyar (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 63).

Oğuz Kağan'da orman hem yaşam sürülen hem de av avlanan bir mekândır. Destana göre insanlar Mihlail zamanına kadar fundalıklarda ve ormanda otururlarmış (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 21). Oğuz'un ilk eylem yeri, harekete geçtiği ve rüşünü ispatladığı ilk mekân da ormandır. Ormanın bir numunesi sayılabilecek ağaç, Oğuz'un ilk avında ona yardımcıdır. Ormanda gergedanı tuzağa düşürmek için geyik ve ayı avlayan Oğuz, geyiği söğüt dalı, ayıyı da kuşağı ile aynı ağaca bağlar (Ögel, 2014a, s. 132).

Destanın devamında insanın temel ihtiyaçlarından barınmayı sağlayan ağaç, av ve savaş malzemesi temin edilen yer olmanın yanında müşkül işleri çözüme kavuşturmaya da yarar. Keraküçi Hoca Türk padişahlarının çadır iskeletlerini yaparmış (Togan, 1972, s. 73-77). Oğuz'un, Irak-ı Acem seferinde yiyecek bir şey bulamayan adam, henüz sülün avlamış bir çakalın peşine düşer, çakala ağaç ile vurur ve çakalın ağzından düşen sülünü alıp pişirir (Togan, 1972, s. 45-46; Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 36). Oğuz ve beyleri İdil Nehri'ni geçmek için bir çare arar ama bulamazlar. Oğuz'un beylerinden olan Uluğ Ordu Bey, buldukları bölgede çok ağaç ve çok dal olduğunu görünce dalları kesip biçip bir sal yapar, Oğuz ve ordusu bu ağaç sallara yatarak İdil Nehri'ni geçerler (Ögel, 2014a, s. 138-139).

Hayatın hemen her alanında Oğuzlara büyük faydalar sağlayan ağaç, önemli zamanlarda gelin gibi ziynetlendirilir. Oğuz Kağan oğulları arasında ülkeyi üleştirmek için tertip ettiği toyda, bütün ağaçların dışını altın kaplatır; lâl, yakut, zümrüt, firuze ve inci ile süsletir (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 40).

Buraya kadar bahsi geçen canlı yahut cansız varlıkları Gökalp, dört unsur olarak kabul eder. Dört unsur ile Oğuz Kağan'da da geçen ve Türk tefekküründe yeri olan dört rengi, dört cihete tekabülünü verir: şark "ağaç", cenûp "ateş", garp "demir", şimal "su"; şark "gök", cenup "kızıl", garp "ak", şimal "kara" (2007, s. 344).

²⁹ Geçmişten günümüze Türklerde "damga, im ve enler" için bk. Gülensoy, 1989; damgaların rolü için bk. Alyılmaz, 2010, s. 81-87.

³⁰ Orman ve ağaç kültürü için bk. İnan, 1998, s. 253-259; İnan, 2006, s. 62-65; Günay, Güngör, 2009, s. 75-76; Roux, 2011, s. 154-156; Ögel, 2014b, s. 591-626.

³¹ Doğa mitleri ile ilgili bk. Vries, 2010, s. 173-180.

Bitki örtüsü, orman ve ağaç; ululuğu ile Gök Tanrıya yakın kabul edilen, ona ulaşmaya bir vesile sayılan ulu dağlar, tıpkı başı göğe uzanan yüce ağaçlar gibi kutsal yerin gök ile bir olup evrenin bir ve tek olduğu yerlerdir. Ağaç ile ayrı tutulamayacak olan dağların ad almasında bitki örtüsü etkilidir. Oğuz'un cihangirlik seferleri bahsinde geçen Turqunlutaq ve Turqanlutaq, isimlerini kendilerinde biten "turqan" ve "turqun" adlı iki ottan alır (Togan, 1972, s. 21).

Dağlar, aynı zamanda hayvancılıkla uğraşan Oğuz boyları için geçim kaynağıdır. "Ekin eker yeri yok, hayvan otlar otu az" (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 94) olan yerlerde yaşamı idame ettirmek güçtür. Bu sebepten, Yazır boyunun birçoğu dağ içinde çiftçilik yapıp otururlar (1974, s. 79). Fakir düşen Kara İsliler, Arsarı halkından büyük ve küçük Ebulhan dağının ekin ekilen çeşmelerini isterler (1974, s. 96).

Oğuz Kağan'da tesirlerini gördüğümüz yer-su ruhlarının en önemli mümessili bu dağlar (İnan, 2006, s. 48) Türk inanç sisteminde dağ kültürünün³² oluşmasını sağlamıştır. Oğuzlar, yüce dağlara ata isimlerini vermiş, dağın yahut bir mekânın sınırına girdiklerinde onlara tazim ve hürmet ile kurbanlar sunmuşlardır. Varlığın sınırını ihlal ettiği için kurban sunan Türkler için artık varlık, nesne olmaktan çok öte özne olmuştur.

Tabiatı bir bütün olarak düşünen Türkler, coğrafi olaylara da türlü anlamlar yüklerler. Doğa olayları kutsanan diğer bütün unsurlar gibi ad almada etkili olur. Oğuz'un buzlarla ve karla kaplı dağa kaçan aygırını bulup getiren Oğuz beyi, bir kardan adam gibi karlar içerisinde kalmıştır. Onu bu hâlde gören Oğuz sevinir, beylere baş yapar ve adını da "Karluk" koyar (Ögel, 2014a, s. 140). Oğuz, Kürtaq ve Ortaq'a dönerken çok karın yağdığı yüksek bir dağda bir grup insan mahsur kalır, orduya yetişemezler. Orduya yettiklerinde Oğuz onları geri kaldıkları için azarlar ve "Qarluq" lakabını verir ki Karluklar onların neslinden gelir (Togan, 1972, s. 47). Korkut ve Erki, İnal Han'ın oğluna Tuman yani sis adını verirler; çünkü babası vefat edince ortalığı manen duman kaplamış, halkın gönlü paslanmıştır; lâkin sis dağılınca onun bıraktığı nem ile doğa yeniden canlanacaktır (Togan, 1972, s. 55-56; Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 60).

Tuman Han'ın başa geçmesi Eliade'ın bahsini ettiği gibi; bir hükümdarın tahta çıkışında kozmogoninin simgesel olarak yenilenmesi (1993, s. 43) fikri ile uyuşurken Derin Ekoloji açısından da kıymetlidir. Burada insan doğa olaylarını dahi kendinden ayrı tutmaz, varlık aleminde evren ile bir vücut gibi yaşam sürer.

Geçim kaynakları çoğunlukla hayvancılığa dayalı Oğuzların sefer yerini, yönünü, zamanını, seferin neticesini, konulacak yeri mevsimler belirler. Ayrıca bu yerler yaylak ve kışlak olarak isimlendirilir. Yaz-çöl sıcakları, ilkbahar-havanın serinliği, mevsimin bitmesi, kış sertliği yaşamı mutlak derecede etkiler. Mümbit topraklar, mevsimleri ile paha kazanır ve savaş nedenidir (Togan, 1972, s. 17,20,30,31,32,35,42,46,53,77; Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 25). Göçebe Türkün hayatını; hatta tarihin akışını değiştiren tabiat, yönleri belirleyen bir etkiye de sahiptir: Kara Hitay, Tankut'un kış olunca gün doğuşunda olur (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 31).

Türklerin herhangi bir şekilde olmayıp muntazam kaidelere tâbi, muntazam zamanlarda yapılan ve muntazam yerler arasında olan göçebelik (Atsız, 1997, s. 29); Oğuz Kağan'da kâide, zaman, yer sair canlı ve cansızlar ile birlikte hareket etmeyi lüzumlu kılıyordu. Yeraltı, yer, yerüstü, gök ve kozmik alem topyekûn evren, bu göçün belirleyici ve göçe iştirak edici unsurlarıydı.

³² Dağ kültürü için bk. İnan, 1998, s. 253-259; İnan, 2006, s. 48-59; Günay, Güngör, 2009, s. 73-75; Roux, 2011, s. 156-161; Ögel, 2014b, s. 539-589.

Doğa olayları, diğer bazı evrensel unsurlar gibi tuzak kurma adına da kullanılır: Qarı-Tekin'in üvey annesi, kendisi ile yakınlaştığı iftirasını atmak için çadırlarından Qarı-Tekin'in çadırına kadar Qarı-Tekin'in çizmesi ile karda ayak izleri bırakır (Togan, 1972, s. 65; Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 68-69).

Hayatının hiçbir anında geçmişe dönmeyen, bilakis ondan uzaklaşan Oğuz, sürekli hareket halindedir. Burada sürat ve hareket esastır. Mekân durulan, oturulan değil aşılacak bir yerdir (Kaplan, 2007, s. 14-15). Onun cihangirlik fikri güneşi bayrak, göğü çadır kılarak doğaya ve kâinata ait birçok varlık da onunla beraberdir. Tabiatın bağımsız hareket etmek, onunla bir ve ona tabi olmamak türlü problemleri de beraberinde getirir; Oğuz, Gur vilayetine sefere çıktığında kış idi ve günler müthiş soğuk idi. Asker karda yürümekte büyük zahmet çekti (Ebulgazi Bahadır Han, 1974, s. 34). İnsanın diğer canlı ve cansızlardan kendisini soyutlaması, evrensel düzeninin bozulmasına ve kaosa yol açarken; onunla bir olması sorunların aşılmasını kozmosun devamlılığını sağlar.

Görüldüğü üzere Oğuz Destanı'nda tabiat ve astral unsurlar; hülâsa evren tek bir öznenen ibaret değildir. Ya tüm varlıklar kendi başlarına malik oldukları ruhlar³³ ile öznedir; yahut tamamı nesnedir. İnsan burada kendisini diğerlerinden ayırıp kâinata var olanları ötekileştirip³⁴ nesne konumuna, idare edilecek eşyalar mesabesine düşürmez. Gökalp'in dört unsura "ağaç, su, ateş, demir" madden ve manen önem atfederlerdi (2007, s. 114-117) dediği ve her canlının yahut cansızın bir ruha malik olduğuna³⁵ inanan Türklerin, doğa tefekkürü de esasen çevreci eleştiri ile uyuşur. Ülken'in Türklerin inanç dünyaları ile alakalı; Türklerin dinî anlayışları, kozmogonileri ve mitolojilerinde, dünya görüşlerinde payenlere³⁶ mahsus olan genişlik ve itikat hudutsuzluğunu işaret etmesi, onları payen tefekkür sahibi yahut paganist (2007, s. 16) olarak sıfatlandırması, göçer evli Oğuz boyları için bihakkın doğrudur. Türkün evren fikriyatına bakılacak olursa tabiat ve astral unsurlar yaratılıştaki, dünyanın deviniminin devamında ve sonun başlangıcında (Roux, 2011, s. 105-114) insan ile aynı mesabede etkili; hatta insandan daha fazla tesire sahiptir.³⁷ Her canlıya bir kut atfedilmesi, her nesnenin bir ve birin parçası gibi kabul edilmesi buna delildir.

Sonuç

Gezeganimizde var olan kaynakları sömüren, diğer canlı ve cansızlara hatta insan nesline dahi görece yaşam hakkı tanımayan ve öteki sayan âdemoğlu, yapıp ettiklerinin neticesinde ortaya çıkan çarpık ekosistemle birlikte, çevreci bilince göre, bir felakete sürüklenmektedir. Aslı ve nesli toprak olan insanın kendi eli ile bozduğu düzeni tesis edebilmesi için, yeniden tabiata dönmesi, onunla bir olması, ayırım yapmadan, bayağılaştırmadan bütün evren ile müşterek bir yaşam sürmesi elzemdir.

Kuramsal sınırlarını net bir şekilde çizmenin zor olduğu, disiplinlerarası bir yaklaşım olan Ekoeleştiri kuramının yazın dünyasına eğilen şubesi Derin Ekoloji, edebî metinler vasıtasıyla çevre bilinci aşılama ekseninde, topluma doğru ve yeni bir bakış açısı sağlamayı ve zikredilen kötü gidişatı engellemeyi amaç edinen bir ekoldür.

Derin ekoloji açısından ele aldığımız Oğuz Kağan Destanı söz konusu bağlamda değerli bir metindir. Ruha malik ongunlar, simge, sembol yahut nişan, damga olarak

³³ Türklerde ruh fikriyatı ve animizm için bk. Roux, 2011, s. 165-177; Chidester, 2021, s. 427-433.

³⁴ "Öteki (başkalık, autrui)" kavramına Emmanuel Levinas ve Gayatri Chakravorty Spivak'ın bakışı için bk. Hitchcock, 2015, s. 269-277; 309-316.

³⁵ Canlı ve cansızları başlangıçlarına dair bk. Aça, Yolcu, 2021, s. 401-419.

³⁶ Payen yahut paganiste tefekkür deyince site dinlerinin birleşmesinden hasil olan ve birçok mabutlara ibadet edilen hudutsuz bir itikat şekli anlaşılır (Ülken, 2007, s. 16).

³⁷ Oğuz Kağan'da beşerî ve tabiata ait unsurlar için bk. Özarslan, 1998, s. 424-438.

kullanılan astral ve yersel ögeleri ile birlikte; sosyal, siyasal ve iktisadi yaşamında kendini özneleştirmeden, doğa ile bütünleşerek hayatını idame ettiren Oğuz'un kâinata bakışı, sade bir tarzda anlatıya yansımıştır.

Destanda astral unsurlar; özellikle Tanrı ile bağlantısı düşünüldüğünde gök, Oğuz'un doğumu ve eşini bulması ekseninde ay, Oğuz'un fütuhatında doğup battığı yerleri millete ölümlü olarak gösterdiği güneş, Kutup Yıldızı hem kült tesis edecek kadar güçlü inanmalara kaynaklık eder hem de türlü teşbihlerde kullanılır. Oğuz, dört oğlunun adının Gün, Ay, Yıldız ve Gök olması ile de kozmik dünyadan ayrılmaz. Astral ögelerden yere doğru inerken Türk kültüründe türlü inanma ve ritüellere konu olan, destanda da benzetme ögesi olarak yer alan, gök ile arz arasında konumlanan ateş vardır. Gök Tanrı ve yağız yer arasında olan bir diğer unsur da türlü işlerde faydalanılan ve tıpkı ateş gibi gökten indiğine ya da bir hayvandan elde edildiğine inanılan yada taşıdır.

Oğuz Kağan'da değerli taş ve madenler, tür ve ifade ettikleri ile çeşitlilik arz eder. Bunların başında hiç şüphesiz Bozokların yayı, Oğuz'un kuşağı, Oğuz'dan hanlara miras kalan ev ile taht, Oğuz'un oğullarının kürsüsü gibi hanlık ve beylik alametlerinin yapıldığı, statü gösteren, para basılan ve süs malzemesi olarak da kullanılan altın gelir. Altının akabinde gümüş de hususen Üçokların üç gümüş oku taşıdığı anlam ile birlikte Türkün tarihini etkileyen metallere aittir. Yakut ve inci, süs eşyası ve benzetme unsuru olarak kullanılan ve paha eden diğer taşlardır. Değerli taşlar sınıfında yer almasa da Türkün geçmişinde derin izler bırakan, Türk milletinin tarihe yön veren bir ulus olmasını sağlayan demir ve bakır; Oğuz Kağan'da avda, savaşta ve sosyal hayatta yer alan madenlerdir.

Yağız yerin en baskın ögeleri ağaç ve ormandır. Ağaç kovuğunda ilahî bir yol ile eş bulma, ağaç kovuğunda doğum, köken mit ve efsanelerini işaret ederken; dalları ile göklere ulaşan ulu ağaçlar, Gök Tanrı ile bağlantı kurmaya çalışan Oğuz boyları için duaya aracılık eden kutsallardır. Orman ve ağacın bir anne gibi görüldüğü anlatıda orman; korunan, barınan, kaynak sağlayan ve yaşam sürülen yerdir. İnsandan soyutlanmayan diğer üç yersel unsur ise su, dağ ve topraktır. Oğuz'un eşini bulmasına vesile olan su ve bu bağlamda deniz, göl, akarsu; anlatıda hayatın seyrine etki eden bir roldedir. Göge yakınlığı ve insana sunduğu nimetlerle dağ önemsenir. Burada Oğuz'un küçük iki oğlunun adlarının Dağ ve Deniz olduğu da hatırlanmalıdır. Toprak, anlatıda baskın bir durumda değilse de ilk insanın yaratılmasında, Türk illerinin birinin teşekkülünde rol oynar.

Oğuz Kağan'da doğa ve doğa olayları topyekûn öze dönme, korunma, barınma, yaşam sürdürme gibi anlamlara gelmekle birlikte ekosistemde var olan her nesne, varlık âlemi yapbozunun bir parçasıdır; bir parçanın eksiliği diğeri ile doldurulamayacağı gibi bir parçanın fazlalığı da işe yaramayacaktır. Türklerin tabiat unsurları ve kozmoloji ile bu denli iç içe olmaları İslâmiyet öncesi Türk tefekkürünün altında, geniş bir inanç sistemi ile donatılması ve canlı-cansız her varlığın ruha malik olduğu düşüncesi yatar. Varlıkların kültleşmesinin önemli nedenlerinden birisi de budur. Bu düşünce, İslâmiyet ile birlikte Tasavvufî cereyanın da temel düşünce sistematiğini oluşturan; "Yaradılanı sev Yaradan'dan ötürü" savsözü ile formüle edilmiştir.

Oğuz Kağan Destanı'na Derin Ekoloji penceresinden bakıldığında, Türk boylarının evrene ve varlıklara bakış açısı; doğa-insan ikilisi özelinde değerlendirilecek olursa, anlatıda Türk milletinin canlı ve cansızlara duyduğu derin saygının izleri görülür. Oğuz'un ilk eşi onu kozmik âlem ile, ikinci eşi tabiat ile -çevreci eleştirinin tahayyülünün çok daha ötesinde- evrende sınıfsız, ayrıcalıksız yaşayabilen, tüm varlıklarla iletişim halinde olan Türkün fikriyatını temelde gözler önüne serer. Ezcümle, Oğuz'un kadim hayat tarzını, akıcı olay örgüsü ve veciz bir üslup ile aksettiren Oğuz Kağan Destanı,

geldiğimiz netice itibarıyla, çevreci bilinci gelecek nesillere intikal ettirebilme adına, eğitim kademelerinin tamamında kullanılabilir kıymete haiz bir eserdir.

Kaynakça

- Aça, M. (2008). Mitten Destana Beden. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 1(2), 39-58.
- Aça, M. & Yolcu, M. A. (2021). Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri. *Halk Bilimi El Kitabı* (ed. Mustafa Aça). Ankara: Nobel Akademi, 345-440.
- Albayrak, K. (2010). *Dinlerin Rengi Renklerin Dili*. Ankara: Sarkaç Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2010). Türk Kültürünün Oluşumunda Damgaların Rolü. *Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği, 81-87.
- Artun, E. (2014). *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Arvas, A. (2012). Türk Destanlarına Yansıyan "Göç Olgusu"na Genel Bir Bakış. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, Balkan Özel Sayısı-I, 215-226.
- Asimov, I. (2018). Yeryüzü Ölüyor (çev. Ahmet Cemal). *Cogito*, 2, 37-41.
- Atsız, H. N. (1997). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Bang, W. & Rahmeti, G. R. (1970). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Braidotti, R. (2018). *İnsan Sonrası* (çev. Öznur Karakaş). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Bütüner, Ş. (2021). Çevre Bilinci Oluşturmada Türk Mitolojisinin Rolü: Dede Korkut Hikâyelerine Ekoeleştiril Bir Yaklaşım. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129(255), 433-448.
- Chidester, D. (2021). Animizm (çev. Tuğba Aydoğan). *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 14(33), 427-433.
- Çelepi, M. S. (2020). Doğaya Uyarlanma Stratejisi Olarak Orhun Abidelerindeki Türk Biyoetiği. *Milli Folklor*, 16(128), 5-18.
- Çelik, E. E. (2019). Yerkürelilerin Ortak Yaşamı Mevcut Ortaklıklar, Yeni Yaşamlar. *Cogito*, 93, 54-68.
- Çelik A. & Ortakçı A. (2019). *Ekoeleştiril Folklor ve Edebiyat İncelemeleri*. Ankara: Kömen Yayınları.
- Çeribaş, M. (2021). Türk Kültüründe Kut İnancı ve Kut Aktarma Yolları. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 14(36), 1185-1206.
- Ebulgazi Bahadır Han. (1974). *Şecere-i Terâkime (Türklerin Soy Kütüğü)* (haz. Muharrem Ergin). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser-33.
- Elçin, Ş. (1993). *Türk Edebiyatında Tabiat*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Eliade, M. (1993). *Mitlerin Özellikleri* (çev. Sema Rifat). İstanbul: Simavi Yayınları.
- Enveri, E. (2018). Türk Yaratılış Mitlerinde Toprak. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11(24), 91-99.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat* (haz. Ekrem Arıkoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2019). *Nehir Destan Oğuzname (Oguz Bitig)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Garrard, G. (2017). *Ekoleştirir: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. (çev. Ertuğrul Genç). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Gülensoy, T. (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Günay, Ü. & Güngör, H. (2009). *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Gökalp, Z. (2007). Türk Töresi (haz. Yusuf Çotuksöken). *Bütün Eserleri - Bir Ziya Gökalp Kitaplar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 89-164.
- Gökyay, O. Ş. (1968). Dede Korkut Hikâyeleri ve Önemi. *Türk Dili, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, (207), 424-435.
- Hitchcock, L. A. (2015). *Kuramlar ve Kuramcılar Çağdaş Düşüncede Antik Edebiyat* (çev. Seda Pekşen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler II*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kabak, T. (2018). Dadaloğlu'nun Şiirlerine Ekoleştiril Bir Yaklaşım. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11 (21), 36-47.
- Kafesoğlu, İ. (2011). *Türk Millî Kültürü*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Kalaycı, N. (2018). Hayvan: Tür mü Birey mi? *Doğu Batı*, 20 (82), 81-96.
- Kaplan, M. (1979). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2006). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2007). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 - Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaya, C. (2011). Oğuz Kağan'ın Öldürdüğü Hayvan Hakkında. *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu* (ed. Yılmaz Yeşil). Ankara: TÜRKSOY, 77-80.
- Koca, S. (2011). Oğuz Kağan Destanının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değeri. *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu* (ed. Yılmaz Yeşil). Ankara: TÜRKSOY, 455-487.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi* (haz. Orhan F. Köprülü-Nermin Pekin). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Küçük, A.; Tümer, G. & Küçük, M. A. (2009). *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Malçok, E. (2018). Geçmişten Günümüze Ekolojik Kriz ve Çözüm Önerileri. *Doğu Batı*, 21(83), 143-166.
- Mustafayeva, V. (2022). Kaşgay Türklerinde Tanrı, Göksel Varlıklar ve Gök/Mavi Renk İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 15(38), 414-434.
- Moldabay, T. & Azmuhanova, A. (2019). Eski Türklerin Dini (çev. Hasan Kızıldağ). *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 12(27), 894-901.
- Nelson, E. S. (2019). Levinas ve Adorno: Bir Doğa Etiği Olabilir mi? (çev. Ertürk Demirel). *Cogito*, 93, 85-111.

- Oppermann, S. (2012). *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ögel, B. (2014a). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014b). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özarslan, M. (1998). Oğuz Kağan Destanı'nda Tarihî, Dinî, Beşerî ve Tabiatüstü Unsurlar. *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı* (haz. Metin Özarslan, Özkul Çobanoğlu). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 424-438.
- Özarslan, M. (2012). The Historical, Religios, Supernatural, and Social Elements in the Oghuz Kaghan's Epic. *Millî Eğitim*, (194), 184-198.
- Peksoy, E. (2018). İnsan, Hayvan, Taş: Nesne, Nesne, Nesne Hayvan Haklarına Yeni Bir Bakış: Nesne Yönelimli Ontoloji. *Doğu Batı*, 20(82), 97-106.
- Peksoy, E. (2022). İnsan-Sonrasında İnsan-Dışına Nesnelere ve İnsanlar. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 1382-1395.
- Pelliot, P. (1995). *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rappaport, A. (2006). Ritüel (çev. Kürşat Korkmaz). *Halk Bilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1* (haz. Öcal Oğuz vd.). Ankara: Geleneksel Yayınları, 299-308.
- Roux, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Somuncu, A. Ş. (2023). Çevreci Bir Âşık: Develili Ali Çatak'ın Şiirlerine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (37), 187-207.
- Şimşek, S. (2021). Bir Epik Kahraman: Manas'ın Yoldaşı Almambet. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(29), 131-150.
- Tanyu, H. (1980). *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları - Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tezcan, M. (1996). *Kültürel Antropoloji*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Toadvine, T. (2019). Arzunun Önceliği ve Ekolojik Sonuçları (çev. Elif Çağatay). *Cogito*, 93, 113-127.
- Togan, Z. V. (1972). *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi-Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Ülken, H. Z. (2007). *Türk Tefekkür Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vries, J. D. (2010). "Doğa mitolojileri" Hakkında Teoriler (çev. Gülten Küçükbasmacı). *Halk Bilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (haz. Öcal Oğuz - Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayınları, 173-180.
- Wallace, M. (2018). "Tuhaf Bir Ekoloji": Doğasını Bozduğumuz Bir Doğanın Doğası (çev. Senem Demiralp). *Doğu Batı*, 21 (83), 181-198.
- Yolcu, M. A. (2018). Türk Halk Kültüründe Tarımsal Ürünlerin Bolluğunu Amaçlayan Ritüeller ve Büyüsel İşlemler. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11 (23), 90-95.
- Yolcu, M. A. & Aça, M. (2019). Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor. *Folklor/Edebiyat*, 25 (100), 861-871.